

ТЕРМІНОЗНАВЧА КОНЦЕПЦІЯ І. ФРАНКА В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

«Ми живемо в час, повний контрастів і суперечностей. Ніколи вони не сягали такого ступеня інтенсивності, як тепер» [1, с.145]. Ця думка, висловлена Іваном Франком понад століття тому, не втратила актуальності й дотепер. Упродовж віків найціннішим надбанням української нації були визначні персоналії-Прометей, які все життя несли своєму народові священний вогонь пізнання, що сприяв збагаченню соціокультурного буття народу у плані самосвідомості, мови, літератури, науки. Фундаментальною й феноменальною постаттю в історії українознавства є І. Франко. Торік (2006 р.) вся українська спільнота на теренах України і за її межами відзначала 150-річний ювілей Великого Каменяря. Творчість, така ж багатогранна й неординарна, як і особистість самого І. Франка, об'єднує всю Україну, демонструючи універсальну актуальність для багатьох генерацій українців незалежно від вікової та територіальної приналежності. Спадщина І. Франка як блискучого мислителя, письменника, драматурга, літературознавця, історика є об'єктом вивчення не тільки в гімназіях, ліцеях, школах у рамках дисципліни «Українська література», але й на практичних заняттях з української мови та літератури у ВНЗ.

Проте малодослідженими залишаються вагомі та незрівнянні за глибиною свого інтелектуалізму наробки І. Франка як економіста, публіциста, оратора, мовознавця, перекладача й перекладознавця, теоретика українського термінотворення. Студіювання його численних статей за наведеними тематиками є актуальним та важливим для поглиблення розуміння «духу» української літературної та наукової мови, а рекомендації щодо принципів термінотворення мають значущий потенціал у плані їх практичного впровадження в сучасній українській науковій мові. Саме ці чинники й імпульсували вибір теми й окреслення завдань цієї роботи. Мета цієї статті – висвітлити й обґрунтувати актуальність термінознавчої концепції І. Франка на тлі активних процесів у термінології сучасної української мови, проаналізувати рекомендовані ним провідні принципи та критерії термінотворення в сучасному вимірі.

Творчість І. Франка є постійним об'єктом досліджень науковців різних галузей і регіонів України. Так, Н. Корнієнко в своїх роботах обстоює позиції письменника як борця за «чистоту» української наукової мови, Л. Григор'єва розглядає погляди І. Франка на процес перекладу як такий, що прямо пов'язаний з проблемами формування та використання власномовних термінів, Г. Наконечна визначає роль І. Франка як митця в історичному становленні національної терміносистеми, О. Луцишин доводить європейськість постаті І. Франка-письменника [2, с.3-6]. Г. Онуфрієнко досліджує процес термінотворення в слов'янських мовах у контексті провідних термінознавчих концепцій XIX-XX ст., у тому числі й І. Франка [3, с.175-186; 4, с.70-72; 5, с.312], Т. Панько аналізує проблему мови і нації в естетичній концепції І. Франка [6, с.16-20]. У нашій попередній роботі, оприлюдненій на секції №6 «Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії» XVI Міжнародної наукової конференції «Мова і культура» (25-29.06.2007, м. Київ), студійовано пріоритети національного термінотворення в історичному вимірі і в світлі науково-методологічної концепції І. Франка.

Визначальна роль у виробленні української наукової термінології належить діяльності Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка (НТШ), що функціонувало у Львові з 1873 р. по 1939 р. як перший український науковий центр нового типу. Головною метою НТШ було творення національної науки українською мовою, що ставило на чільне місце проблему розбудови національної наукової термінології. Існуючі точки зору вчених НТШ на провідні принципи творення термінів (за ознакою походження) можна умовно поділити на дві течії. До першої належали ті, хто підтримував пріоритет національної термінології. Представники другої течії намагалися спрямувати розвиток української наукової мови шляхом інтернаціоналізації. Іван Франко активно долучився до обговорення цієї проблеми і рекомендував дотримуватися оптимального принципу доцільності. Саме він у дискусії, що довго й гостро точилася з цього питання, запропонував принцип поміркованого поєднання національних та інтернаціональних елементів, заперечивши, таким чином, і вузьконаціональний пуризм, і невмотивоване запозичення іншомовних номенів та обґрунтувавши це думкою, що для всіх термінів, незалежно від мови походження, є необхідним «приноровлення їх до духу і звукових правил рідної мови» [1, с.72], іншими словами до фонетичних, дериватологічних, граматичних, орфографічних і стилістичних норм мови-реципієнта [4]. Пріоритет у виробленні термінів, на думку термінологів [3-7], має належати питомим словам, однак вони еволюціонують і за рахунок новотворів (на основі відомих у мові коренів та словотвірних афіксів), і на основі лексичних запозичень.

Важливим для повного уявлення про термінознавчі погляди І. Франка є студіювання їх динаміки. З цією метою нами було виокремлено з кількісно вагомого літературо-критичного та мовно-теоретичного матеріалу ті роботи, у яких наведено ідеї науково-методологічної концепції І. Франка. Вона не сформульована на папері як чітка доктрина, проте важливі її елементи розпорошені в багатьох статтях митця [1]. Ці поради, рекомендації, зауваги мають значущі потенції щодо їх методологічного осмислення та практичного впровадження в термінологічній, перекладацькій, філологічній діяльності.

Одним із головних завдань поставала для І. Франка гармонізація національного та інтернаціонального у найрізноманітніших сферах буття народу. Вже на початку свого творчого та особистісного злету, у 22-річному віці, він створює одну з найвідоміших його суспільно-політичних статей «Наука і її взаємини з працюючими класами» (1878 р.), у якій замислюється над першопричинним питанням, що є наука? Влучним і дотепним екскурсом до античної науки, яка

порівнюється з наукою його сучасників, І. Франко натякає нам на необхідність відрізнити справжню науку від «буйної фантазії, шарлатанства та порожнього нігілізму» [1, с.31].

Роздуми та аналізування І. Франком української літературної творчості на предмет відповідності національним та міжнародним стандартам, результували у важливі тези, що стали ключовими в його теоретичних працях. Так, у статті «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах» митець обґрунтовує думку, що у будь-якій галузі «тільки такі люди, що опираються на справжню наукову основу, мають здатність робити тривкий вплив поза границями своєї першої вітчизни» [1, с.33]. У статті «Із секретів поетичної творчості» [1, с.45-119] міститься важливий методологічний висновок І. Франка, що може бути аплікований і до будь-якої іншої галузі мови – «підхід до художньої творчості має базуватися виключно на науковій основі», згідно з провідними вимогами до інтелектуально-естетичного розвитку української мови, культури і науки.

Подальші праці І. Я. Франка демонструють пріоритетність термінознавчих питань у його творчій лабораторії. У своїх численних наукових статтях, серед яких «З поля нашої науки» [1, с.166-178], «Літературна мова і діалекти» [1, С.205-210], «Теорія і розвій історії літератури» [1, с.10-42] та ін., І. Франко характеризує терміносистему як важливий елемент науки та розробляє основні критерії термінотворення: зручність і придатність терміна до активного функціонування, асоціативність з «головною течією аргументації», адекватність терміна сутності означуваного ним поняття.

Об'єктивна вмотивованість і доцільність мають бути провідними критеріями творення терміна рідною мовою або його запозичення з іншої мови. Вплив однієї мови на іншу, відповідно до концепції І. Франка, – це не тільки зовнішній чинник, адже він пов'язаний із внутрішнім станом мови-реципієнта, яка вибирає те, що відповідає її структурі і функційному регулюванню «національних і міжнародних елементів» [1, с.40] з орієнтацією на власномовну основу. Те, що мова вбирає, стає надбанням її іманентного розвитку, сприяє виробленню найскладніших понять суспільного буття нації. «Своєрідно національне і загально міжнародне: національний зміст у міжнародній формі» [1, с.10] – у цьому І. Я. Франко вбачав розв'язання інтернаціональних суперечностей у контексті загальнонародного мовлення та термінологічних одиниць зокрема. Отже, термінологія кожної мови є національною і за власними витворами, і за запозиченнями (вони ж асимілюються відповідно до структури національної мови). Відтак, збагачення термінологічних систем – свідчення прогресу нації у науково-технічному просторі відповідно до загальних вимог інтелектуалізації її мови.

Таким чином, принципи творення та рекомендації щодо доцільності вживання термінів у рамках термінознавчої концепції І. Франка є цілком на часі в українському термінознавстві: вони не тільки не втратили своєї актуальності, а навпаки, набули посиленої практичної значущості в умовах активізації інтернаціоналізації термінологічного фонду української мови у процесі інтеграції України до європейського наукового простору. Прогрес термінологічних поглядів І. Франка унаочнює глибинні лінгвістичні та екстралінгвістичні процеси в українській мові науки та демонструє європейськість Франкового феномену.

Джерела та література

1. Франко І.Я. Повне зібрання творів: У 50 т. – К., 1986. – Т. 29; Т. 31; Т. 37; Т. 40; Т. 45-46.
2. Луцишин О.І. Франко: Європейськість як орієнтир національного розвитку літератури // Дивослово. – 1995. – №10.
3. Онуфрієнко Г.С. Українська наукова мова у термінологічному вимірі і в контексті вимог Болонського процесу // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2006. – Т. X.
4. Онуфрієнко Г.С. Языковая гибридикация терминологического знака как актуальная проблема славистики // Теоретические и методические проблемы РКИ. Новые информационные технологии в лингвистической и методологической науке: IX Межд. симпозиум, МАПРЯЛ'2006. – Болгария, Велико-Тырново, 2006.
5. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навч. посібник. – К., 2006.
6. Панько Т.І. Мова і нація в естетичній концепції І. Франка. – Львів, 1992.

Summary

In the article the terminological conception by I. Franko are investigated, the prospects of his terminological recommendations under the conditions of international contacts strengthening and integration of Ukraine into the European scientific space are motivated